

Somogyi Alfréd:¹

Amikor (kollektív) bűn volt magyarnak lenni a Felvidéken. A kassai kormányprogram és a Beneš-dekrétumok ismertetése és hatása a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház életére az 1945–48 közötti években²

When it Was a Sin to Be Hungarian in Slovakia.

After the second world war, the plan was to create a nation-state from the renewed Czechoslovakia. The head of the state, Edvard Beneš's intention was, to make the Germans and Hungarians, living in the country, disappear. He blamed these two nations, and the German and Hungarian minorities living in Czechoslovakia for the collapse of the country in 1938. The creation of a nation-state was supported by the Great Powers. In 1945, the Red Army liberated the former territories of Czechoslovakia and in the absence of a central government, Edward Beneš started to rule by issuing presidential decrees. He issued 143 decrees, amongst them those proclaiming the collective war crime of Germans and Hungarians, loss of their citizenship, confiscation of their properties, and it sent them to forced labour. This started their expulsion from their homeland. Hungarians were deported to Czech territory, then expelled to Hungary, finally forcefully resettled to Hungary in exchange for Slovaks living in Hungary. The plan was to "shift" 400.000 Hungarians to Hungary. In the end, 90.000 people were deported, out of them 50.000 of reformed religion. This paper deals with the effects of the deportations, resettlements from the reformed church's point of view.

Keywords: reformed church, Beneš decrees, deportations, population exchange, Czechoslovakia, nation-state.

¹ ThDr. Somogyi Alfréd, PhD., református lelkipásztor, egyházjogász, egyháztörténész. A komáromi Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történelmi Tudományok Tanszékének vezetője, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Pozsonyi egyházmegyéjének esperese, apácaszakállasi lelkipásztor. somogyia@uj.s.sk

² A tanulmány a SZK Oktatási Minisztériumának VEGA 1/0528/16 számú, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 1919–1952 elnevezésű projektjének támogatásával készült.

1. Bevezetés

A híres-hírhedt Beneš-dekrétumok ma is érvényes részét képezik a Szlovák Köztársaság jogrendjének. Szlovákiában a többségi politikai vezetés ma is azt hangsúlyozza, hogy érvényesek bár, de nem hatályosak, míg az érintett nemzeti kisebbségek képviselője és a felvidéki református egyház magyar része arra mutat rá, hogy bár nem hatályosak, de ma is érvényesek az elnöki rendeletek. 2007-ben a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa³ meg is erősítette a II. világháború utáni Csehszlovákia államiségének jogi megalapozását jelentő 143 elnöki dekrétum érvényességét.⁴

Az elnöki rendeletek sorában több mint 80 érinti a német és magyar kisebbséget. Expressis verbis 13 dekrétum szól a németek és magyarok háborús bűnösségéről, jogfosztásáról, vagyonának elkobzásáról, a német és magyar szervezetek, egyesületek, társulások jogfosztásáról, egyszóval a kollektív bűnösségről.

2. Az előzményekről

2.1. Csehszlovákia volt, nincs... és lesz

Az 1918. október 28-án kikiáltott és a trianoni békediktátummal nemzetközileg is szentesített Csehszlovákia húsz évig állt fenn. Az 1938. szeptember 29-én aláírt müncheni egyezményvel és az 1938. november 2-i I. bécsi döntéssel gyakorlatilag – a hitleri Németország vezénylete alatt – a nagyhatalmak felszámolták Csehszlovákiát. A cseh részekből egy közvetlenül német fennhatóság alá tartozó Cseh-Morva Protektorátus lett,⁵ Szlovákia önállósult⁶ (valójában Németország bábállamává lett), a Felvidék pedig visszatért Magyarországhoz.

³ A Szlovák Köztársaság parlamentje.

⁴ 2007. szeptember 20-án a szlovák törvényhozás elfogadta a 1487/2007 számú határozatot a Beneš-dekrétumok sérthetlenségéről. A határozat szövege – egyebek mellett – kimondja, hogy Edvard Beneš elnök dekrétumai nem okozói bármiféle jelenkori diszkriminációs gyakorlatnak, és a rendeletekből fakadóan a jelenkorban nem szülehetnek új jogviszonyok és -szabályozások. Azonban azt is egyértelműen kimondja a határozat, hogy azok a jogi és vagyoni jogi állapotok, amelyek a dekrétumok nyomán a II. világháború után keletkeztek, megkérdőjelezhetetlenek, érinthetetlenek és megváltoztathatatlanok. A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának 1487/2007 számú határozata <http://www.nrsr.sk/web/Page.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=4&ID=394> (utolsó megtekintés dátuma: 2017. március 9.)

⁵ Az akkori cseh köztársasági elnök – Emil Hácha – bár a helyén maradt, de a tényleges hatalmat a Hitler által kinevezett kormányzók – Konstantin von Neurath (1939–41); Reinhard Heydrich (1942); Kurt Daluege (1942–43); Wilhelm Frick (1943–45) – gyakorolták.

⁶ Az 1939. március 14-én kikiáltott önálló Szlovákia államfője Jozef Tiso (1887–1947), római katolikus pap lett. Politizálni a befolyásos Szlovák Néppártban kezdett. 1925-ben a prágai parlament elnökhelyettese, később a szövetségi kormány egészségügyi- és sportminisztere is volt. 1939. március 14-től az önálló Szlovákia államfője. 1947. április 18-án háborús bűnösként kivégezték.

Edvard Beneš köztársasági elnök 1938. október 5-én bejelentette lemondását, majd 22-én elhagyta Csehszlovákiát. Angliába, majd az Egyesült Államokba távozott. Október 5-i rádióbeszédében, a müncheni egyezményre utalva, már érzékeltette, hogy „a nemzet ezt soha nem fogja elfelejteni”.⁷ Emigrációjában, londoni székhellyel, megalapította az emigráns csehszlovák kormányt, míg a cseh és szlovák kommunista vezetők Moszkvában keresték szövetségeseiket. A két irányzat képviselői, a második világháború utáni Csehszlovákia tervezésével kapcsolatban, 1943-ban, egy moszkvai egyeztetés alkalmával „elfogadták a nemzetállam kialakításának alapelveit: ez az ország területén élő nem szláv lakosság egyoldalú kitoloncolását jelentette az »anyaországba«.”⁸ Az emigráció mindkét szárnyának elsődleges célja Csehszlovákia jogfolytonosságának elismertetése, valamint a müncheni egyezmény és az I. bécsi döntés semmissé tétele volt.

A döntő többségében magyar reformátusok örömmel fogadták az I. bécsi döntés, vagyis a visszacsatolás hírért és tényért. Volt olyan gyülekezet, ahol a halotti anyakönyvbe beírta a helyi lelképásztor, hogy „Hála a jó Istennek, meghalt a gyötrelmes 20 éves cseh uralom!”,⁹ s a szülöttek anyakönyvébe, hogy „Hála Istennek! A gyötrelmes 20 éves cseh uralomnak vége! Dicső katonáink 1938. november 7-dikén délben vonultak be felszabadításra Apácaszakállásra, az iskola előtt, templomunk terén üdvözlő beszédekkel, örömtől lelkesülve fogadtuk őket. Bejegyezte Nemes Kálmán ref. Lelkész.”¹⁰ Benešék ezt az örömet kívánták „megtorolni”, sőt – Csehszlovákia jövőjére nézve – a megismétlődést megelőzni azzal, hogy a második világháború utáni Csehszlovákiát tiszta nemzetállamként képzeltek el, s a Csehszlovák Köztársaság 1938-as megszűnését a nemzeti kisebbségek – németek és magyarok – rovására írták.

A német és magyar kisebbség sorsa már 1942-43-ban megpecsételődött. Először a németek majdani kitelepítéséről lehetett hallani, majd a magyarok kitoloncolásáról is egyre nyíltabban beszélt mind a londoni, mind a moszkvai csehszlovák emigráció.

2.2. A dekrétumok és a kassai kormányprogram

Az emigráció elérte célját: Csehszlovákia politikai és diplomáciai „létezésének” jogfolytonosságát a nagyhatalmak azzal szavatolták, hogy nyugaton elismerték Edvard Benešéket Csehszlovákia legitim képviselőinek, Moszkva pedig a későbbi kommunista vezér – Klement

⁷ Bencsik Péter: Csehszlovákia története dokumentumokban. Napvilág Kiadó, Budapest. 2016. ISBN 976 963 338 331 5; 148.p.

⁸ Vadkerty Katalin: *A kitelepítéstől a reszlovakizációig 1945-1948.* Kalligram Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Pozsony. 2007. 12. A többi bibliográfiában nem szerepelt ISBN.

⁹ Nt. Nemes Kálmán református lelképásztor bejegyzése az Apácaszakállasi Református Egyházközség 1891. évtől vezetett halotti anyakönyve 75. oldalán, sorszám nélkül, a 17/1938. számú rendes anyakönyvi bejegyzést követően.

¹⁰ Nt. Nemes Kálmán református lelképásztor bejegyzése az Apácaszakállasi Református Egyházközség 1891. évtől vezetett szülöttek és megkereszteltek anyakönyvének 83. lapján, sorszám nélkül, a 18/1938. számú rendes anyakönyvi bejegyzést követően.

Gottwald – csoportját támogatta, sőt 1943 decemberében aláírták Moszkvában a csehszlovák-szovjet barátsági, kölcsönös segítségnyújtási és együttműködési szerződést is, ami a háború utáni együttműködés elvi alapjait rögzítette. Fél évvel később a kommunista Gottwald egy olyan rádiónyilatkozatot tett, amelyben már ő is szólt a magyarok kitoloncolásáról. Állítólag maga Sztálin ebben a kérdésben csupán annyit mondott, hogy Csehszlovákiában „a magyar kérdés, csak vagon kérdés”.

Az emigráns vezetők tudatosan készültek Csehszlovákia újjáélesztésére. Moszkva támogatásával és a nagyhatalmak árnyékában már 1944 őszén elkészültek a nemzeti kisebbségek jogfosztását kimondó elnöki dekrétumok. Az emigráció nyugati és keleti része 1944 márciusában egy hétig tárgyalt Moszkvában az ott működő Szlovák Nemzeti Tanács tagjaival, s a tárgyalások végeredménye az új csehszlovák kormány programja lett, amit 1945. április 5-én hoztak nyilvánosságra Kassán. Ez az ún. kassai kormányprogram már beszélt az „állam szempontjából megbízhatatlan nem szláv lakosságról”, a „nép árulóiról” és az „ellenség támogatóiról”. A dokumentum VIII. fejezetében, egyebek mellett, ez is olvasható: *„Azok a szörnyű tapasztalatok, amelyeket a csehek és a szlovákok a német és a magyar kisebbséggel kapcsolatban szereztek – amely kisebbségek túlnyomó részben a köztársaság elleni fasiszta hódító politika engedelmes eszközeivé váltak, és amelyek közül különösen a csehszlovákiai németek csatlakoztak közvetlenül a cseh és szlovák nemzet elleni irtó hadjárat-hoz – a felújított Csehszlovákiát mély és tartós beavatkozásra kényszerítik.”*¹¹. A kormányprogram kimondta, hogy azok a németek és magyarok, akik *„szembehelyezkedtek a hitleristákkal és fasisztákkal”, „tevékenyen küzdöttek a magyar irredenta pártok ellen”, s akiket a Csehszlovák Köztársaság iránti lojalitásuk miatt „a magyar államb hatalom üldözött, börtönbe vagy koncentrációs táborba zárt”, azok visszakapják csehszlovák állampolgárságukat. „A többi német és magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgár állampolgári jogait érvénytelenítik. Ezek a polgárok újra optálhatnak Csehszlovákia javára, de a köztársaság hivatalai fenntartják maguknak a jogot, hogy minden ilyen kérvényt egyénileg bíráljanak felül. Azokat a magyarokat és németeket, akik a köztársaság, a cseh és szlovák nemzet elleni bűncselekmények miatt bíróság elé kerülnek, és akiket a bíróság elítél, megfosztja a csehszlovák állampolgárságától, és amennyiben nem a legsúlyosabb büntetés sújtja őket, örökre kiutasítja a köztársaság területéről.”*¹² Magyarul: vagy kivégzik, vagy kitoloncolják.

Az az érdekes helyzet állt elő, hogy az emigrációban működő Szlovák Nemzeti Tanács rendeleteit és jogszabályait is Beneš elnök egyik dekrétuma tette hatályosakká. Így 1945 májusa után olyan jogszabályokat is érvényesítettek Csehszlovákiában, amelyeket még 1944-ben fogalmaztak Moszkvában a Szlovák Nemzeti Tanács (önjelölt, vagyis a nép által korábban meg nem választott) szovjetbarát tagjai.

¹¹ Bencsik Péter: *Csehszlovákia története dokumentumokban*. Napvilág Kiadó, Budapest. 2016. 216.

¹² Bencsik, 217.

3. A jogfosztás jogalapja

3.1. Beneš elnök dekrétumai

A kassai kormányprogram tehát megadta az elvi alapot, s ehhez kellett a törvényi háttér: maga a jogalap, a végrehajtáshoz. Ezt biztosították a beneši dekrétumok. A második világháború 1945. május 8-i európai befejezésekor, a Vörös Hadsereg árnyékában újjáalakult Csehszlovákiának nem volt állam- és közigazgatása. Nem volt törvényhozás, nem voltak parlamenti képviselők, nem volt regionális és helyi közigazgatási struktúra. Ezért (is) volt szükség az elnöki dekrétumokra. Ezeket később, a megalakult csehszlovák nemzetgyűlés, változatlan formában, törvényként is elfogadta és kihirdette.

Az államiság jogalapját adták a dekrétumok, amelyek a béke első napjaitól – 1945 májusától – 1945 őszéig jelentek meg.

A 143 elnöki rendelet természetesen nem csak a német és magyar kisebbséggel foglalkozott. Dekrétummal nevezte ki az elnök az új – átmeneti – kormányt, és határozta meg az egyes tárcák hatáskörét. Dekrétum rendelkezett a népbíróóságok felállításáról, a helyi nemzeti bizottságok létrehozásáról, az emigrációban hozott rendeletek és jogszabályok hatályosságáról, a közhivatalokról és közhivatalnokokról, meg persze a fizetésükről, a háborús károk felméréséről, főiskolák alapításáról vagy áthelyezéséről, a vasúti fuvarozásról, a közép-európai idő átvételéről, az állami iskolai tandíj eltörléséről, a pedagógusképzésről és a majdani jogszabályokat hatályba léptető Törvénytárról (közlönyről) is.

3.2. A németeket és magyarokat közvetlenül érintő dekrétumok

A dekrétumok sorában igazából nyolc olyan van, ami egyértelműen a német és magyar kisebbség kollektív bűnösségét szem előtt tartva született meg. Ezek összességükben mondják ki a jogfosztottságot, a kollektív bűnösséget, s ennek nyomán a vagyonek kobzást, a kényszermunkára foghatóságot, s a szülőföldről való kitelepítés lehetőségét. Tartalmuk a címük alapján is egyértelmű:

3.2.1.: az 1945. május 19-én kelt, 5. számú dekrétum az elnyomás idején végrehajtott egyes vagyoni jogi ügyletek érvénytelenségéről, továbbá a németek és magyarok, az áru-
lók és kollaboránsok, valamint egyes szervezetek és intézetek vagyoni értékeinek állami kezeléséről.

Ennek a rendeletnek a 2. §-a kimondja, hogy „*az állami szempontból megbízhatatlan személyeknek a Csehszlovák Köztársaság területén levő vagyonát állami kezelés alá veszik*”.¹³ A dekrétum definiálja azt is, hogy kik az állami szempontból megbízhatatlan személyek:

¹³ Kövesdi János (szerk.): *Edvard Beneš elnöki dekrétumai avagy a magyarok és a németek jogfosztása*. Pannónia Könyvkiadó, Pozsony, 1996. 195.

„4. § „Állami szempontból megbízhatatlannak kell tekinteni:

a) a német vagy magyar nemzetiségű személyeket,

b) azokat a személyeket, akik a Csehszlovák Köztársaság állami szuverenitása, önállósága, egysége, demokratikus köztársasági államformája, biztonsága és védelme ellen irányuló tevékenységet fejtettek ki, akik ilyen tevékenységre bujtogattak, más személyeket erre rávenni igyekeztek, és akik bármilyen más módon célzatosan támogatták a német és a magyar megszállókat.”¹⁴ A biztonság kedvéért a dekrétum azt is tisztázta, hogy az tekinthető német vagy magyar nemzetiségű személynek, aki az 1929. évi népszámlálás óta bármikor németnek vagy magyarnak vallotta magát, vagy német ill. magyar személyeket tömörítő szervezet, párt vagy csoport tagja volt.¹⁵

3.2.2.: az 1945. június 12-én kelt, 12. számú dekrétum a németek, a magyarok, valamint a cseh és a szlovák nemzet árulói és ellenségei mezőgazdasági vagyonának elkobzásáról és sürgős elosztásáról.

Az új csehszlovák földreform koncepciója erre a dekrétumra épült, s a német és magyar tulajdont egyszerűen cseh és szlovák kézbe adta. Ezt nyíltan fel is vállalta a rendelet, hiszen preambulumban olvasható, hogy *„mindenekelőtt arra törekedve, hogy a cseh és szlovák földet egyszer s mindenkorra elvegyük az idegen német és magyar birtokosok kezéből, valamint a köztársaság árulóinak kezéből, s a cseh és a szlovák parasztság és zsellérek kezébe adjuk”*.¹⁶ Ez a dekrétum sem feledkezik meg arról, hogy tisztázza: kik is a köztársaság árulói és ellenségei. Hasonló megfogalmazást tartalmaz a 3. §, mint a fent idézett passzus. Ám itt bővül a kör, és szól a jogi személyekről is: *„a jogi személyek közül azok, amelyek vezetősege céltudatosan és aktívan szolgálta a német vagy magyar hadviselést, vagy pedig fasiszta és náci célokat követett.”*¹⁷ A természetes és jogi személyek „megítélését” a dekrétum annak a területi nemzeti bizottságnak a hatáskörébe helyezte, amelynek illetékességi területén volt maga az ingatlan. Ezért fordulhatott elő az, hogy a második világháború utáni Csehszlovákiában – egyes régiókban – eltérő erővel és effektivitással érvényesítették ezeket a jogfosztó rendeleteket. Ez a dekrétum szabályozta azt is, hogy az új cseh és szlovák tulajdonosok mekkora területet kaphatnak. Béresek, mezőgazdasági munkások és kisparasztnok 8-12 hektárt; soktagú parasztcsaládok 18 hektárt; munkásoknak, kisiparosoknak házépítésre fél hektárt. Az 50 hektárnál nagyobb összefüggő szántóföldeket és a 100 hektárnál nagyobb erdőket az állam vette át, s a helyi szövetkezetek gondozásába adta. A dekrétum rendelkezett arról is, hogy kik a leginkább vagyonszerzésre jogosult csehek és szlovákok: akik érdemeket szereztek a felszabadító harcban, tehát a partizánok, a volt

¹⁴ Uo.

¹⁵ A köztársasági elnök 1945. május 19-én kelt, 5. számú dekrétumának 6. §-a.

¹⁶ A köztársasági elnök 1945. június 21-én kelt, 12. számú dekrétumának preambuluma.

¹⁷ A köztársasági elnök 1945. június 21-én kelt, 12. számú dekrétuma 3.§ (1) bek. b) pontja

politikai foglyok s a hadikárokat szenvedett földművesek. Vagyis a német és magyar vagyont a csehek és szlovákok kárpótlására és „jutalmazására” (is) felhasználták. Az egész vagyonyügyet lebonyolítását a helyileg megalakult – legfeljebb tíztagú – ún. földműves bizottságok hatáskörébe utalta az elnöki rendelet. Ezek a bizottságok határozták meg a kiutalt vagyon – sok esetben csupán jelképes – ellenértékét is.

3.2.3.: az 1945. június 19-én kelt, 16. számú dekrétum a náci bűnösök, az árulók és segítők megbüntetéséről, valamint a rendkívüli népbíróságokról.

Ez a dekrétum meghatározott egy érdekes időszakot, ez „a köztársaság fokozott veszélyeztetésének időszaka”, ami 1938. május 21-től kezdődött. Aki ebben az időszakban támogatta, vagy „a sajtó, a rádió, a film vagy színház útján, vagy pedig nyilvános gyűlésen helyeselte, illetve védelmezte a köztársaság területén működő ellenséges kormányt (...) öttől húsz évig terjedő fegyházbüntetéssel büntettetik”. A korábban említett Nemes Kálmán apácaszakállasi lelkész az 1938. november 7-i ünnepség megszervezéséért és a magyar katonák fogadásáért ennyit kapott volna, ha megéli a dekrétumok hatályát... A közelebről nem definiált „köztársaság elleni bűncselekményért” halálbüntetés járt. A „legkisebb” tétel öt év fegyház volt. Tíz-től húsz évig terjedő fegyház várt arra, aki – a jelzett fokozott veszélyeztetés időszakában – „a köztársasággal szemben ellenséges mozgalom, szervezet és tagjai szolgálatában vagy érdekében”¹⁸ ingatlant foglalt le. Életszerű helyzet: a református gyülekezet a visszacsatolás után újra birtokba vette az államosított iskoláját. Ez a cselekedet kimerítette a tíztől húsz évig terjedő fegyházbüntetés tételét.

3.2.4.: az 1945. július 20-án kelt, 28. számú dekrétum a németek, a magyarok és az állam más ellenségei mezőgazdasági földjének cseh, szlovák és más szláv földművesekkel való betelepítéséről.

Ez a dekrétum az előzőre épülve próbálta előmozdítani az etnikailag magyar többségű területek nemzetiségi arányának megváltoztatását. A földet, házhelyet, erdőt igénylőnek életszerűen ott kellett tartózkodnia „új birtokán”. Tehát a cseh vagy szlovák új tulajdonos magyar vidékre kellett, hogy települjön. A rendelet egyértelműen kimondta, hogy a tulajdonába került mezőgazdasági területen személyesen kell gazdálkodnia. A kapott, illetve „megvett” ingatlan jelképes árának egytizedét az átvételkor kellett kifizetnie, a fennmaradó részt pedig 15 év leforgása alatt. De a Nemzeti Földalap „különösen figyelemre méltó” vagy „szociálisan indokolt esetekben” elengedhette az anyagi térítést. Itt ismét a „partizánok” kerültek előnyösebb helyzetbe, és Szlovákia északi – jóval szegényebb és elmaradottabb – részének lakosai, akiknek a betelepülésével szociológiai és kulturális átalakulás indult el a magyar településeken.

¹⁸ A köztársasági elnök 1945. június 19-én kelt, 16. számú dekrétuma 8.§ (1) és (2) bek.

3.2.5.: az 1945. augusztus 2-án kelt, 33. számú dekrétuma (alkotmánydekrétum) a német és magyar nemzetiségű személyek csehszlovák állampolgárságának rendezéséről.

A dekrétum 1. § (1) bekezdése megalapozta a kollektív jogfosztást: „Azok a német vagy magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárok, akik az idegen megszálló hatalom jogszabályai értelmében német vagy magyar állampolgárságot szereztek, az ilyen állampolgárság megszerzésének napján elveszítették csehszlovák állampolgárságukat.” Vagyis, azok a felvidéki magyarok, akik az I. bécsi döntés nyomán visszakerültek Magyarországhoz, és – természetes módon – magyar állampolgárok lettek a visszacsatolás révén, 1945 után nem is számíthattak csehszlovák állampolgárságra. Ez a szabályozás még a „magatartást” sem vizsgálta. Például az 1945 januárjában, Rimaszombatban megszületett csecsemő sem kapta meg a csehszlovák állampolgárságot, hiszen ’45 januárjában magyar állampolgárnak született. Ha valaki mégis „átcsúszott volna” a rostán, azt az 1. § (2) bekezdése fogta meg: „A többi német vagy magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgár e dekrétum hatálybalépésének napján elveszti csehszlovák állampolgárságát.” A dekrétum már előkészítette az ún. reszlovakizációs¹⁹ elképzelés megvalósítását, ugyanis akik hivatalosan cseheknek vagy szlovákoknak jelentkeztek, mentesültek az elnöki rendelet hatálya alól. Azok a németek és magyarok is kibújhattak a hontalanná válás köteléből, akik igazolták, hogy mindig hűek voltak Csehszlovákiához, és „sohasem vétettek a cseh és szlovák nemzet ellen”.²⁰ Ezzel a „menekülési útvonallal” a dekrétum kihirdetésétől számított fél éven belül lehetett élni, utána már nem. A rendelet arról is szólt, hogy az állampolgárságukat elvesztett személyek kérhettek jogorvoslatot, kérhetik a csehszlovák állampolgárságot, de kérelmük elbírálásánál a belügyminiszter saját belátása szerint dönt, olyan szempontrendszer szerint, mintha betelepülő idegenként kérnék a „fellebbezők” a csehszlovák állampolgárságot.

3.2.6.: az 1945. szeptember 19-én kelt, 71. számú dekrétum azon személyek munkakötelezettségéről, akik elvesztették csehszlovák állampolgárságukat.

Az előző dekrétumra épült ez, a munkaszolgálatról rendelkező dekrétum, amely ezzel indul: „1. § (1) A háború és légitbombázások által okozott károk felszámolása és helyreállítása, valamint a háború által tönkretett gazdasági élet megújítása érdekében bevezetjük azon személyek munkakötelezettségét, akik a köztársasági elnök által 1945. augusztus 2-án kiadott, a német és a magyar nemzetiségű személyek csehszlovák állampolgárságának rendezéséről szóló 33. számú alkotmánydekrétum értelmében elvesztették csehszlovák állampolgárságukat.” A kényszermunka a 14 és 60 év közötti férfiakra, valamint a 15 és 50 év közötti nőkre vonatkozott. Felmentést kaptak a tartósan testi vagy szellemi fogyatékkal élők, a várandós nők terhességük negyedik hónapjától kezdve, a kismamák a szülés utáni hat hétig és a hat

¹⁹ A szó „visszaszlovákosítást” jelent, s a későbbiekben még foglalkozunk vele kicsit részletesebben. Lásd a tanulmány 7. fejezetét.

²⁰ A köztársasági elnök 1945. augusztus 2-án kelt 33. számú dekrétuma 2. § (1) bek.

évesnél kisebb gyermeket gondozó nők. A munkaszolgálatra fogottak bárhol kötelesek voltak elvégezni a járási nemzeti hivatalok által számukra kijelölt munkát, és olyan munkát is el kellett végezniük, ami nem a foglalkozásuknak megfelelő volt. A munkáért járandóságot kaptak, amelynek összegét ugyancsak a járási nemzeti hivatal határozta meg.

3.2.7.: az 1945. október 25-én kelt, 108. számú dekrétum az ellenséges vagyron elkobzásáról és a nemzeti újjáépítési alapokról.

A vagyronelkobzás elsősorban az újjáalakult Csehszlovákia területén lévő német és magyar állami vagyronra koncentrált. A Német Birodalom és a Magyar Királyság tulajdona a dekrétum kihirdetésének napján az új Csehszlovák Köztársaságra szállt. A dekrétum ugyanakkor rendelkezett a német és magyar jogi személyek vagyronelkobzásáról is. Tétélesen felsorolja, hogy a rendelet vonatkozik: a német vagy magyar közjogi értelemben vett jogi személyekre, a német náci pártra, valamennyi magyar pártra, minden velük kapcsolatban álló alakulatra, szervezetre, vállalatra, létesítményre, személyekből álló társulatokra, alapokra, célalapokra, alapítványokra és minden más német vagy magyar jogi személyre, továbbá minden német és magyar természetes személyre. Ha leegyszerúsítve kívánunk fogalmazni, akkor kivételt ismét csak a partizánok és a Csehszlovákiával lojális magatartást tanúsítók kaptak. Ez volt az az elnöki rendelet, amely értelmében nemcsak székházak, iskolák, középületek, hanem magánházak, családi házak is konfiskálásra kerülhettek.

Az így és ekkor államosított magántulajdonra nem vonatkozott az 1991-ben meghozott restitúciós törvény sem, mivel ez a jogszabály csak a kommunista időszakban történt vagyronelkobzást kívánta orvosolni, ezért az 1948. február 28-i dátumot határozta meg határáként. Ekkor került hatalomra Csehszlovákiában – az akkor Klement Gottwald vezette – kommunista párt.

A 33. számú elnöki dekrétum létrehozta az ún. Nemzeti Újjáépítési Alapokat, s ezek dönthettek helyben egy-egy ingatlan sorsáról, pontosabban tulajdonjogáról. Az így elkobzott ingatlanokat kiutalhatták tartományoknak, járásoknak, községeknek, más közjogi testületeknek, állami hivataloknak, cseh vagy szlovák kulturális szervezeteknek, szövetkezeteknek vagy más igénylőknek. Sőt: magánembereknek is. Főleg olyanoknak, akik részt vettek az ellenállásban (vagy az utánuk hátramaradottaknak), akik munkálkodtak Csehszlovákia újjálesztésén, vagy külföldről tértek vissza Csehszlovákiába, mint szülőföldjükre, „öshazájukba”.

3.2.8.: az 1945 október 27-én kelt, 137. számú dekrétum (alkotmánydekrétum) azon személyek forradalmi időszakban történő őrizetbe vételéről, akiket állami szempontból megbízhatatlannak tekintettek.

Ez a rendelet valójában a vizsgálati fogság idejét tette korlátlaná. Kimondta, hogy a megbízhatatlan személyek őrizetben tartásának „meghosszabbítását a törvényben engedélyezett időtartamon túlmenően is törvényesnek kell tekinteni”.²¹

²¹ A köztársasági elnök 1945. október 27-én kelt, 137. számú alkotmánydekrétumának 1. §-a.

3.3. További – németeket és magyarokat érintő – rendeletek és jogszabályok

A háború utolsó évében, 1944 augusztusának végén Szlovákiának sikerült „átállni” a győztesek oldalára. Beneš elnök nem számított arra, hogy az 1944. augusztus 29-én elindult, szovjet háttértámogatású, közép-szlovákiai partizánakció nemzeti felkeléssé „növi ki” magát. Ugyanakkor jól jött neki ez a fordulat, hiszen mind a cseheket, mind a szlovákokat fasisztaellenes és náciagyűlölő fénybe állította a béketárgyalásokon. Csakhogy ez a fordulat erős moszkvai elköteleződést is jelentett. Így lettek tehát Benešék győztesek. Senki nem emlegette pl. az 1939 áprilisában – egyetlen hónappal az önálló Szlovákia megalakulása után – Pozsonyban meghozott törvényt arról, hogy Szlovákia kit tekint zsidónak; meg azt sem, hogy 1942-ben – német kérésre – fél év alatt 52.000 zsidót küldött Szlovákia német munka- és koncentrációs táborba, zömében Auschwitzba. Mintha Benešék – Moszkva és a nyugati nagyhatalmak – emlékezetéből törölték volna ezt a 6 évet... A győzelem szelét érezve 1944 szeptemberétől – a szovjet hatalom árnyékában – a Szlovák Nemzeti Tanács is készült Csehszlovákia visszaállítására. Rendeletei és jogszabályai semmivel sem maradtak el Beneš elnök dekrétumaitól. Álljon itt néhány ezek közül a rendeletek közül is:

Az 1944. szeptember 6-án kelt, 6. számú törvényerejű rendelet a német és magyar nemzetiségi kisebbség oktatásügyének és istentiszteleti nyelvének rendezéséről. Oda szólt a tiltás, ahol 1938. október 6-a után vezették be a német, ill. magyar nyelvű istentiszteleteket. A szabály megsértése fél éves elzárással és 100.000 koronáig terjedő²² büntetéssel járt.

Az 1945. május 15-én kelt, 33. számú törvényerejű rendelet a fasiszta bűnösök, a megszállók, az árulók és kollaboránsok megbüntetéséről s a népbíróság létesítéséről. A rendelet definiálja, hogy ki volt „kollaboráns”, ki volt „hazai áruló”, „fasiszta megszálló”, és kik voltak a „fasiszta rendszer bűnösei”. Ez utóbbi kategória két év börtönt és 15 év közügyektől való eltiltást érdemelt, az előző három pedig halálbüntetést. A rendeletből csupán a „fasiszta megszálló”-t idézem: „Az a külföldi állampolgár, aki a) hozzájárult a Csehszlovák Köztársaság szétrombolásához vagy demokratikus államrendjének megsemmisítéséhez, vagy pedig b) részt vett a szlovák nemzet politikai, gazdasági vagy másfajta elnyomásában, főleg terrorizálta vagy bántalmazta a szlovák népet, a német hadsereggel harcolt a Csehszlovák Köztársaság területén a vörös hadsereg és más szövetséges hadseregek, a szlovák felkelés vagy a szlovákiai partizánok ellen, vagy pedig gyilkosságot, rablást, gyújtogatást, zsarolást, besúgást, vagy más barbár és erőszakos cselekményt követett el a náci Németország, a Horthy-Magyarország szolgálatában, vagy pedig elrendelte és elősegítette szlovákiai lakosok külföldre hurcolását, vagy pedig másként vétett a szlovák nemzeti érdekek ellen, büntetvéért halállal büntetetik.”²³ Ez

²² Ez az akkor horribilis összeg 1945-ben egy szakmunkás 616 havi, vagyis 51 évi fizetésének felelt meg.

²³ Kövesdi, 235.

a rendelet is ékes bizonyítéka annak, hogy a „fasiszta”, és a „náci” jelző, azokban az években szinonimája volt „magyar” és „német” kifejezésnek. A németek és magyarok fasiszták voltak a cseh és szlovák hatalom felfogása szerint, s még a szlovák állam háborús bűneit is rajtuk kívánta megtorolni a nemzetállamot építő – akár jobboldali „demokratikus”, akár baloldali bolsevik szimpatizáns – hatalom.

4. A nemzetállam elérésének első lépései

A dekrétumok és a nemzeti tanácsi rendeletek egy részével elsősorban azokat a németeket és magyarokat célozták meg, akik az I. bécsi döntés után kerültek a visszacsatolt területekre. Hivatalnokok, közalkalmazottak, munkavállalók, akiknek a jelenlétét úgy értelmezte a csehszlovák vezetés, mint ami önmagában a Csehszlovák Köztársaság bomlasztását eredményezi. A kitelepítés, kitoloncolás is velük kezdődött, s ehhez még a beneši dekrétumok hatályára sem volt szükség...

A Vörös Hadsereg 1945. január 19-én vonult be Kassára. Hat héttel később, március elején 50 kilós kézipoggyással toloncolták ki Kassáról azokat a magyarokat, akik 1939 után költöztek Kassára. Két hónap alatt 1700 magyart „toltak” így át a határon Magyarországra.²⁴

Májusban – már a kassai kormányprogram kihirdetése után, de még Németország kapitulálása előtt – a pozsonyi hatóságok egy Pozsonyligetfalun kialakított internáló táborba kezdik kilakoltatni a város magyar és német polgárait. 15-20 kilós személyi holmit vihetnek csak magukkal az érintettek. Hátrahagyott vagyonukat – lakásukat és ingóságait – szlovák lakosoknak adják. A kilakoltatás indoka: magyar nemzetiségű, vagy német nemzetiségű. Ez az internálótábor egyébként 1946 augusztusáig működik a szlovák fővárosban²⁵.

1945 júniusában – még a tanév vége előtt – megkezdődött a magyar iskolák bezárása. Szeptemberben már nem nyíltak meg a magyar iskolák.

5. A „belső” áttelepítés

Beneš elnök 27. számú – 1945. június 17-én kelt – dekrétuma alapján megalakult Prágában az ún. telepítési hivatal, amely Csehország és Morvaország területén volt illetékes. Ugyanez a hivatal Szlovákiában pozsonyi székhellyel kezdte meg a működését. Ez a belügyi szerv vette át a magyarok Csehországba való deportálásának intézését és végrehajtását. A

²⁴ Adatforrás: Popély Árpád: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1992*. Fórum Kiadó, Budapest, 2006. 52.

²⁵ Adatforrás: Popély 2006. 58.

„kezdeményezés” romeltakarítással indult. A magyar nemzetiségű lakosságból a 14-60 év közötti férfiakat közmunkára mozgósították 1945 tavaszán. A „program” keleten indult és néhány hónap múlva egy másik elnöki dekrétum adta meg a jogalapját. Az 1945. szeptember 19-én kelt, 71. számú rendelet kimondta, hogy az állampolgárságától megfosztott németek és magyarok csehországi közmunkára kötelezhetőek. A közmunka ebben az esetben azt jelentette, hogy a helyi hivatalok által megállapított munkát kellett elvégezni, amiért bér járt. Közmunkára fogható volt minden 14 és 60 év közötti férfi, valamint minden 15 és 50 év közötti nő. A magyar értelmiség ekkor már munkanélküli volt, hiszen a 33. számú elnöki rendelet megfosztotta állampolgárságától a németeket és magyarokat, s egy másik dekrétum pedig kimondta, hogy nem viselhetnek sem állami sem közhivatalt azok a németek és magyarok, akik nem bizonyítják, hogy lojálisak voltak Csehszlovákiához. Aki pl. a háború éveiben katona volt a magyar hadseregben, az eleve háborús bűnösnek számított. De az is jogfosztottá lett, aki nem tudta bizonyítani, hogy partizán volt, antifasiszta tevékenységet fejtett ki, vagy éppenséggel politikai okok miatt üldözték őt a magyar hatóságok.

A beneši nemzetállam megvalósítását részben elősegítette a potsdami konferencia, ahol a németek Csehországból való kitelepítését jóváhagyták a nagyhatalmak. A magyar kérdés itt nem került szóba, bár a csehszlovák vezetés ezt erősen szorgalmazta. Ugyanakkor otthon úgy gondolták, hogy a magyaroktól – nagyhatalmi jóváhagyás nélkül is – meg tudnak szabadulni. Megkezdődtek a diplomáciai tárgyalások Budapestről.

6. Csehszlovák-magyar államközi megállapodás

Prága szerette volna elérni, hogy „szalonképesen” tudjon megszabadulni a magyaroktól. Tárgyalások kezdődtek a csehszlovák és a magyar diplomácia között az ún. lakosságcsere-ről. Benešék terve az volt, hogy Magyarország vegye át Csehszlovákia területéről a magyarokat. A tárgyalások a magyar félnek az – érintettekkel szemben nem rosszindulatból fakadó – elzárkózása és halogatása miatt akadoztak. A tárgyalások 1945. szeptember elején kezdődtek azzal, hogy a csehszlovák kormány budapesti képviselője hivatalosan felvette Gyöngyösi János magyar külügyminiszternek a lakosságcsere-ről szóló kétoldalú tárgyalások megkezdését. A magyar diplomácia vezetője határozottan elutasította ezt a tervet, mondván, „ha Csehszlovákia meg akar szabadulni a magyaroktól, azt a határ megfélelő kiigazításával is megteheti.”²⁶ Csehszlovákia azonban másként gondolta. Intenzívebbé tette a belső telepítést, a kényszermunkát, ezzel mintegy tárgyalási pozíciót zsarolva ki magának. 1945 decemberében Prágában a cseh diplomácia egyértelműen Gyöngyösi János tudomására hozta, hogy a lakosságcsere „első körben” a paritás elve alapján képzelik el,

²⁶ Popély 2006. 75.

vagyis annyi magyar kerül át Magyarországra, ahány szlovák fog onnan hazatelepülni Csehszlovákia területére. A második körben pedig Csehszlovákia egyoldalúan fogja áttelepíteni a magyarokat. A magyar diplomácia az egyoldalúságot teljesen kizárta, s a lakosságcsereéről megkezdett tárgyalások folytatását ahhoz kötötte, hogy a csehszlovák vezetés helyezze hatályon kívül a magyarelles intézkedéseit. A tárgyalások nyomán decemberben megállt a csehországi deportálások gyakorlata, de addigra már közel 10.000 magyar férfit vittek ki cseh vidékre. A tárgyalások jól elhúzódtak, s Prága mindig jobb alkupozícióban volt, hiszen hol gyéribb, hol intenzívebb módon nyúlt a csehországi deportálás eszközehez. Valójában ezzel „zsarolta ki” azt, hogy Magyarország kész volt tárgyalni a lakosságcsereéről, sőt olyan megállapodásba ment bele, ami erősen megalázó volt számára. Az 1946. február 27-én megkötött magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény egyebek mellett kimondta, hogy minden szlovák és cseh nemzetiségű személy, aki Magyarországon él, és szeretne Csehszlovákiába települni, a magyar kormány beleszólása nélkül ezt megteheti. Sőt, a csehszlovák hatóságok ezt a lehetőséget népszerűsíthetik is Magyarországon. Prága elképzelése legalább 200.000 szlovák „hazatelepüléséről” szólt, s legalább 400.000 magyart szerettek volna áttolni a határon. Ez bele is került az egyezménybe, hogy a paritás elvén túl, a csehszlovák kormánynak jogában áll további magyarokat is kitelepíteni Magyarországra, s őket a magyar kormány köteles befogadni. A csehszlovák vezetés elképzelése – a számok tekintetében – nem jött be. Végül is Magyarországról 73.000 szlovák települt át, míg Csehszlovákiából 91.000 magyart toloncoltak ki Magyarországra. Szemtanúk elmondásából tudjuk, hogy a Magyarországra kitoloncolt magyarok 50-60 kilós csomaggal kellett, hogy útnak induljanak, hátrahagyva minden más ingó és ingatlan vagyonukat. A Magyarországról érkező szlovákok²⁷ kocsival, szekérrel még a szénájukat is hozták magukkal. Gömöri tapasztalat, hogy nagygazda családok mentek, és szegény zsellércsaládok jöttek a helyükre.

7. A reszlovakizáció

A Budapesttel folytatott lakosságcsere-tárgyalásokkal párhuzamosan, a csehszlovák vezetés egy erős asszimilációs nyomást gyakorolt a jogaitól megfosztott és kollektíven háborús bűnösséggel megbélyegzett csehszlovákiai magyarokra. Ez volt a reszlovakizáció, azaz „visszaszlovakosítás”. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy ha valaki „bevallotta”, hogy ő eredendően szlovák, csak elmagyarosodott, s most újra szlováknak vallja magát, akkor nincs csehországi deportálás, nincs magyarországi kitelepítés! Sőt, maradhat a szülőföldjén, állampolgárságot – s ezzel állampolgári jogokat kap – de természetesen vállalnia kell a „visszaszlovakosítást”. Vagyis a nevét szlovákul használja, nemzetiségként a szlovákok

²⁷ Máig nevezik őket „preszídlenyec”-nek, azaz áttelepültnek, vagy – pejoratívan – tirpáknak.

adja meg, és úgy viselkedik, úgy neveli (szlovák iskolában iskoláztatja) gyermekeit, hogy az államalkotó cseh és szlovák nemzet erősödjön vele. A program célja a magyarok számarányának csökkentése volt. Sokan – élve a felkínált lehetőséggel – papíron szlovákká lettek, hogy otthon maradhassanak. A reszlovakizáció felülmúlta a hozzá fűzött reményeket. Az ötlet demográfiai „atyja”²⁸ a korábbi évtizedek népszámlálási adataiból kiindulva úgy gondolta, hogy legalább 200.000 elmagyarosodott szlovákban fog tudatosulni a származása. 302 dél-szlovákiai településen összesen 177 000 ún. „elmagyarosított” szlovákot tudott kimutatni tanulmányában. „Az 1946. július 25-i zárójelentés szerint Szlovákiában összesen 352 038 személy kérte szlovákká minősítését, ebből 342 942 Dél-Szlovákia 28 magyarlakta járásában és 2 nagyvárosában (Pozsony, Kassa), 9906 pedig az ország többi járásából.”²⁹

8. Út a „fehér céduláig”

A csehszlovák-magyar diplomáciai tárgyalások, a csehszlovák fél agresszív és egyoldalú lépéseinek nyomán, 1946 elejére lezáródtak. Február 27-én Gyöngyösi János magyar és Vladimír Clementis csehszlovák külügyminiszter Budapesten aláírta a Csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezményt. Ennek alapja a reciprocitás elve volt: ahány magyarországi szlovák jelentkezik „hazatelepülésre”, annyi állampolgárságától megfosztott csehszlovákiai magyart tolhat át a határon Csehszlovákia. Ennek érdekében Csehszlovákia népszerűsítő kampányt folytathat Magyarországon. Csehszlovákiának jogában állt – a fent említett kölcsönösségi kvótán túl – további magyarokat is kitelepíteni. Azokat, akiket Csehszlovákia háborús bűnösnek nyilvánított. Vagyonjogi kérdéseket is tisztázott az egyezmény, például, hogy az 50 hektár fölötti hátrahagyott vagyon után nem kap kártérítést az áttelepített személy. Ingóságait vihetette magával, de mindazt, ami szükséges a „kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági vállalatok zavartalan és akadálytalan működtetésének biztosításához”³⁰ azt hátra kellett hagyni.

Az egyezmény aláírása nem oldotta meg a helyzetet, sőt Csehszlovákiát újabb alkupozícióba hozta. Egy nem hivatalos csehszlovák-magyar külügyminiszteri és parlamenti küldöttségi találkozó alkalmával Vladimír Clementis csehszlovák külügyminiszter „Magyarországnak 200.000 magyar egyoldalú átvételét ajánlja, mert ellenkező esetben a csehszlovák kormány szétdarabolja a csallóközi etnikai tömböt, s a magyarokat széttelepíti az ország egész

²⁸ Ján Svetoň statisztikus, az Állami Terv- és Statisztikai Hivatal vezető munkatársa volt.

²⁹ Popély Árpád: *Lakosságcsere és reszlovakizáció* (megtekintés: 2017. 03.10.) Elérhetőség: <http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/viewFile/710/383>

³⁰ Vadkerty, 221.

területén”.³¹ És a prágai vezetés tett is néhány határozott lépést a találkozón felvetett irányba. Ezzel kényszerítette Magyarországot a nagyobb létszámú kitelepítettek befogadására.

Külön fejezetet érdemelne a lakosságcsere-egyezménynek a „háborús bűnösök” kitelepítésére vonatkozó része, s a gyakorlati végrehajtás. A „háborús bűnös” csehszlovákiai magyar nem vihette magával vagyont, csupán a legszükségesebb használati tárgyait, 50-60 kilós csomagban. A tényleges háborús bűnösséget a gyakorlatban senki sem vizsgálta. Elég volt a csehszlovák hivatalok általi „megbélyegzés”, összhangban a beneši dekrétumokkal, s máris háborús bűnös lett a magyar tanítóból, orvosból, ügyvédből, lelkészből, nagygazdából.

Az ún. „fehér cédulás”, vagy „fehér lapos” kitelepítés azt jelentette, hogy a Magyarországra áttoloncolandó család nem háborús bűnös, tehát viheti magával az engedélyezett ingóságait: értékeit, bútort, szerszámait, állatállományának egy részét, gépeit stb. Erről a magyar telepítési biztosság és a nagykövetség értesítette az illetőt egy előre nyomtatott magyar-szlovák nyelvű okmányon, amely egyebek mellett azt is tartalmazta, hogy a nevezett személy magyar állampolgár, így konzuli védelemre van joga. Ezt a levelet nevezték a felvidéki magyarok „fehér lapnak” vagy „fehér cédulának”. A birtokosa – minden nehézség ellenére – „jobban járt”, mint azok a sorstársai, akiket korábban deportáltak Csehországba, vagy háborús bűnösöként 50, ill. 60 kilós csomaggal dobtak ki Magyarországra a csehszlovák hatóságok.

9. Az egyházak helyzete

A lakosságcsere-egyezmény aláírása után fél évvel készen volt a kitelepítésre kijelölt magyarok listája, amin 105 047 név volt, közte minden magyar nemzetiségű katolikus pap, és református, evangélikus lelképásztor is. Összesen 275³² magyar papot és lelkészt³³ kívánt kitelepíteni a csehszlovák államhatalom. Sokat már 1945-ben, vagyis még a kétoldalú egyezmény aláírása előtt sikerült is elüldözni szolgálati helyéről. A kitelepítések során a református lelképásztorok közvetlenül kérték a Magyarországi Református Egyház Konventjét, hogy hasson oda, hogy azokból a felvidéki gyülekezetekből, ahonnan az egyházközösség 60%-át kitelepítették, automatikusan menjen velük a felvidéki lelkészük is, és próbálják meg a gyülekezet tagjait Magyarországon úgy elhelyezni, hogy lehetőség szerint egyben maradjon a közösség.

A felvidéki magyarság zömében római katolikus és református. Ám a két felekezetben másképp csapódott le a Csehszlovák államhatalom szándéka. A római katolikus egyház érvelése szerint nem nemzeti, hanem nemzetek fölött álló egyház, vagyis az egyház

³¹ Uo., 223.

³² Levéltári anyag alapján: Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára 2f/170 és 2f/169 karton.

³³ Közülük 126 római katolikus, 93 református, 17 evangélikus, 1 baptista és 38 meg nem jelölt felekezetű egyházi ember volt a kitoloncolandó lelkészek listáján.

tagjai lehetnek magyarok vagy németek, de maga az egyház nem köthető nemzeti hovatartozáshoz. Ezzel az érveléssel, s a római katolikus egyház belső gazdasági önfenntartási sajátosságaival, kibújt a beneši dekrétumok kollektív bűnösséget kimondó hatálya és a vagyoneklobzás alól. Ezzel szemben a református egyházat magyar egyháznak tartotta a csehszlovák vezetés már 1918-tól kezdve. Az egyház vezetői, jelesen Pálóczi Czinke István püspök, minden alkalommal nyilvánvalóvá tette a református egyház és iskolarendszer magyar jellegét. Egy rimaszombati aratási ünnepség alkalmával, pl. olyan buzdító ünnepi beszédet mondott, hogy „a gyűlés résztvevői a vármegyeházán székelő zsupáni hivatal elé vonultak és énekelték a magyar himnuszt. A cseh rendőrség és csendőrség nem merte feloszlatni a magára eszmélt magyar tömeget”.³⁴ És ezt a karakán kiállást a legmagasabb szlovák politikai vezetéssel szemben is gyakorolta. Egyszer Pozsonyban tárgyalt a teljhatalmú miniszterrel, „s egyszer csak kinyitja Kállay miniszter íróasztalának egyik fiókját és hatalmas iratcsomagot vesz elő: »Itt vannak az ön prédikációiról a rendőrségi jelentések« – fordult a miniszter Czinke István felé. »Amit a szószeiken mondok – válaszolt Czinke István – azért csak az Úristennek vagyok felelős.« Továbbra is kemény és hajthatatlan maradt.”³⁵ Annyira védte és tartotta természetes magyar jellegét a felvidéki reformátusság, hogy még az 1923. évi lévai zsinaton elfogadott alkotmányát is először csak magyar változatban volt hajlandó felterjeszteni egyházi jóváhagyásra Prágába. A magyar kiállítás miatt „nem sikerült elérni, hogy a csehszlovák állam elfogadja a református egyház törvénytárát. Vagyis egyházunk állami jóváhagyás nélkül élt és szolgált Csehszlovákiában egészen 1938-ig, a visszacsatolás pillanatáig”.³⁶

Az 1938-as visszacsatolást felszabadulásként élte meg a felvidéki reformátusság. Az önálló Szlovákiában maradt – többségében szlovák – reformátusok, létszámuk miatt,³⁷ nem tudtak klasszikus református egyházi struktúrában létezni. Az ügyek intézésére egy ún. Szervező Bizottságot választott a szlovák reformátusság. Ez a – szlovák egyházi emberekből álló – testület vezette a református egyházat a második világháború utáni időkben is. A Szervező Bizottság 1946. április 5-i Kassai ülésén foglalkozott a magyarok kitelepítésének kérdésével is, s azzal alapjában véve egyet értett. Csak annyit kértek a csehszlovák állami hivataloktól, hogy a „kiválasztásnál” ne a felekezeti hovatartozásból induljanak ki, mivel Csehszlovákiában nem minden református magyar – állt a határozatukban. A jogfosztott felvidéki magyar reformátusok tehát nem érezhették az egyházuk, pontosabban vezetőik segítő támogatását a hátuk mögött. A csehszlovák államhatalom – az

³⁴ Lévai Attila: Rövid adalékok egy püspöki életúthoz. In: Lévai Attila (szerk.): *Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*. Tillingner Péter Műhelye, Szentendre. 2013. 280.

³⁵ Lévai, 280.

³⁶ Lévai Attila – Somogyi Alfréd: *A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1918-1938. – I. rész*. Egyetemi jegyzet, Selye János Egyetem Református Teológiai Kara, Komárom. 2015. 84.

³⁷ Az I. bécsi döntés után összesen 25 református gyülekezet maradt Szlovákiában, köztük három magyar egyházközség volt: Pozsony, Nyitra, Zólyom és Horhi. Ez négy.

akkor éppen aktuális szlovák vezetők ellenére is – magyar egyházként tekintett a reformátusokra. Az egyházközségek földjeit, erdeit – a beneši dekrétumok alapján – elkobozták. Ma még nem bizonyítható, hogy a szülőföldjéről elűzött magyarok kiválasztásakor szerepet játszott-e a református egyházhoz való tartozás, de tény, hogy a 90.000 deportált, kitelepített és a lakosságcsere-egyezmény alapján Magyarországra ebrudalt felvidéki magyar közül több mint 50.000 volt református.

A kitelepítés olyan erős régiókat gyöngített meg református egyházi szempontból, mint Bars vagy Gömör.

10. A kitelepítések következménye és a református egyházi restitúció ügye a jelenkorban³⁸

1930-ban, a csehszlovák népszámlálási adatok szerint, 592 000 magyar élt a Felvidéken. 1954-ben 354 000 magyarról szólt a népszámlálási adat. 2011-ben 458 000 ember vallotta magát magyar nemzetiségűnek Szlovákiában. A református egyház adatai szerint a trianoni békediktátum nyomán 223 000 református került az akkor megalakult Csehszlovákiához. Sokáig nem volt adat a reformátusok számáról, mivel a szocialista években, sőt a rendszerváltás utáni népszámlálások alkalmával sem volt lehetőség „karikázni” a református egyházat, mert egyszerűen nem volt ott az adatlapon. A 2001. évi népszámlálás 107 000 reformátust mutatott ki, s a 2011-ben végzett összeírás szerint 98 000-en vallották magukat kálvinistának Szlovákiában. Közülük 72 000 a magyar református. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház saját statisztikájában 60 000 reformátust tart nyilván az egyházközségek szintjén. Ez a mértékű „népfogyatkozás” nem csupán demográfiai okokkal és nem csupán az asszimiláció hatásával magyarázható. Az 1945–48 közötti időszak máig érezhető és máig ható törést okozott.

Az 1989-es rendszerváltás utáni egyházi kártalanítás máig nem ment végbe, hiszen a református egyháztól – éppen a beneši dekrétumok alapján – elvett, és más okok miatt vissza nem igényelhető területek aránya még mindig nem kevés. Összesítve: úrbéri terület 95,6095 ha; földterület 102,884 ha; szántóföld 64,9271 ha; rét 9,4811 ha; erdő 11,9224 ha; legelő 4,7499 ha; beltelek 4,0573 ha; temető 6,5308 ha; iskola, tanítólakás udvarral és kerttel: 18 db (területe: 2,2264 ha); vízmosás 1,1517 ha; kert 1,1470 ha; árok 0,2100 ha; vízterület 0,1210 ha; dögtemető 0,1137 ha; magtár 1 db.

A Beneš-dekrétumok 2007-ben történt szlovák parlament általi megerősítését az akkori betérjesztő – a Szlovák Nemzeti Párt – azzal indokolta, hogy meg kellett tenni ezt a lépést, nehogy a jövőben bárki is megkérdőjelezhesse Beneš elnök rendeleteinek érvényességét.

³⁸ A statisztikai adatokat a Szlovák Statisztikai Hivatal honlapján található információk (www.statistics.sk) és a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Irodájának 2016. évi összesítése alapján közöljük.

Felhasznált irodalom

- BENCSIK Péter (2016), *Csehszlovákia története dokumentumokban*, Budapest, Napvilág Kiadó.
- JANICS Kálmán (1992), *A hontalanság éve*, Pozsony, Madách Könyvkiadó.
- KÖVESDI János (szerk.) (1996), *Edvard Beneš elnöki dekrétumai avagy a magyarok és a németek jogfosztása*, Pozsony, Pannónia Könyvkiadó.
- LÉVAI Attila (2013), Rövid adalékok egy püspöki életúthoz. In: Lévai Attila (szerk.): *Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről*. Szentendre, Tillinger Péter Műhelye.
- LÉVAI Attila – SOMOGYI Alfréd (2015), *A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1918-1938. – I. rész. Egyetemi jegyzet*, Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kara.
- POPÉLY Árpád (2006), *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944-1992*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- POPÉLY Árpád (2017), *Lakosságcsere és reszlovakizáció*. Internetes megtekintés 2017. 03. 10-én, Elérhetőség: <http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/viewFile/710/383>
- POPÉLY Árpád (2010), A lakosságcsere területi szempontjai és etnikai következményei. In: Szederjesi Cecília (szerk.): *„Vonatok északnak és délnek”. A második világháborút követő szlovák–magyar lakosságcsere története és következményei*. Salgótarján.
- VADKERTY Katalin (2007), *A kitelepítéstől a reszlovakizációig 1945-1948*, Pozsony, Kalligram Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
- VADKERTY Katalin (2002), *Maďarská otáзка v Československu 1945-1948*. Trilógia o dejinách maďarskej menšiny, Bratislava, Kalligram.

Levéltári anyag:

- Apácszakállasi Református Egyházközség anyakönyvei: az 1891. évtől vezetett halotti anyakönyv és az 1891. évtől vezetett születtek és megkereszteltek anyakönyve.
- A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára 2f/170 és 2f/169 karton.